

частки капіталу нерезидентів в загальних активах банківської системи, вирішальний вплив на економічний розвиток країни можуть здійснювати саме іноземні банки, стратегія розвитку яких може не співпадати з пріоритетами соціально-економічного розвитку України. Це може призвести до порушення цілісності економічних інтересів держави, суттєво загальмувати розвиток національного виробництва, перш за все, малого та середнього бізнесу, підвищити рівень безробіття та загострити соціальні проблеми. Крім того, Національний банк України буде змушений здійснювати нагляд за діяльністю філій іноземних банків разом з контролюючими органами інших країн, що загрожує стабільності банківської системи країни;

✓ Більшість українських банків не в змозі на рівних конкурувати з досить потужними міжнародними структурами, капітали яких значно перевищують капітали українських банків, що дозволяє їм брати на себе будь-які ризики та надавати кредити, розмір яких є неприйнятним для вітчизняних банківських установ. Масовий притік дешевих засобів іноземних банків породжує загрозу витіснення вітчизняних банків спочатку на більш ризикові ринки, а потім з ринку банківських послуг країни в цілому;

✓ Відповідно до специфіки діяльності філії, як структурні підрозділи іноземних банків, не здійснюють формування капіталу, тобто дохід, отриманий від їх діяльності на території України, після сплати податку буде повністю переведений до іноземного банку. Водночас існують побоювання, пов'язані з відмиванням брудних грошей та вивозом капіталу за кордон.

Таким чином, питання відкриття філій іноземних банків на території України залишається відкритим і вимагає всебічного аналізу з метою прийняття виваженого рішення щодо мінімізації негативних проявів та стимулювання позитивних зрушень від фінансової лібералізації в економіці України. За цих обставин вагомою постає роль держави щодо врегулювання зазначених процесів, створення умов для чесної конкуренції, інституційного облаштування національної банківської системи, формування адекватної нормативної бази та впровадження ефективного механізму законодавчого нагляду за діяльністю іноземних банків.

УДК 343.37

О. Халковський, здобувач

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

В статті розглянуто економічні, соціальні, правові та державні чинники, що зумовлюють розширення масштабів тіньової економіки в Україні. Охарактеризовано існуючі економічні форми ухилення від оподаткування.

Ключові слова: корупція, модель корупції, антикорупційний досвід, антикорупційна стратегія.

В статье рассмотрены экономические, социальные, правовые и государственные факторы, обуславливающие расширение масштабов теневой экономики в Украине. Охарактеризованы существующие экономические формы уклонения от налогообложения.

Ключевые слова: коррупция, модель коррупции, антикоррупционный опыт, антикоррупционная стратегия.

Article depicts economical, social, legal and public factors, that lead to extension of shading economical scales in Ukraine. Article describes existing economical forms of taxation deflexion.

Keywords: corruption, corruption model, anti-corruption experience, anti-corruption strategy.

Поширення в Україні такого соціально-економічного явища, як тіньова економіка, а також зростання обсягів продукції та фінансових ресурсів, які обертаються у цій сфері, призводять до підвищення рівня неконтрольованого державою сектора економіки, та становлять суттєві перешкоди на шляху забезпечення стійкого розвитку економіки в країні. За останні дев'ять років обсяг тіньової економіки збільшився на 5 % від ВВП [8], що призводить до занепаду економічної діяльності країни та простою економіки в цілому.

Висновки. В умовах інтенсивного розвитку процесу глобалізації світової економіки та фінансів, швидкими темпами відбувається розвиток ринків фінансових та зокрема банківських послуг, суттєві зміни на яких викликані фінансовою лібералізацією, тобто ліквідацією обмежень у діяльності банків та інших фінансових установ при наданні фінансових послуг.

Співвідношення позитивних і негативних наслідків від цих процесів залежить від форми присутності іноземного капіталу у приймаючій країні, що породжує необхідність пошуку оптимальних шляхів розв'язання цієї проблеми з метою оптимального узгодження інтересів національного та іноземного капіталів. При цьому країни з різним рівнем розвитку обирають різні стратегії щодо якнайкращого використання переваг та подолання викликів від процесів лібералізації ринків фінансових послуг. Деякі здійснюють активну експансію на ринку, інші ж встановлюють низку обмежень щодо виходу на ринок іноземних резидентів. Світовий досвід переконує, що встановлення бар'єрів доступу до ринку є необхідною умовою ефективного розвитку банківської системи та забезпечення економічної і політичної безпеки країни в цілому. При цьому рівень відкритості національних економік має відповідати рівню розвитку їх банківської системи та якості функціонування інститутів внутрішнього регулювання.

1. *Базилевич В.Д., Ільїн В.В.* Метафізика економіки. – К.: Знання, 2007. – 718 с.
2. *Гражевська Н.І.* Економічні системи епохи глобальних змін. – К.: Знання, 2008. – 431 с.
3. *Луцишин З.О.* Сучасна світова фінансова архітектура: тенденції та суперечності розвитку в умовах глобалізації // Економічний часопис XXI. – 2005. – № 5–6. – С. 17–22.
4. *Національні фінансові системи в умовах глобалізації: Монографія / За заг. ред. проф. Лютого І.О.* – Івано-Франківськ: Галицька Академія, 2008. – 308 с.
5. Офіційний веб-сайт Асоціації українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aub.com.ua>
6. *Anna Abalkina.* Preconditions and Prospects for Banking Integration in the Eurasian Economic Community // EDB Eurasian Yearbook. – 2008. – P. 102–114.
7. *Beck, Th.* Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes / Th. Beck, R. Levine, N. Loayza. – Washington, DC: World Bank, 1999.
8. *Cufer U., Fabijan M., Majic M., Prelovsek M., Tratinic M.* The structure and the functioning of the financial sector in Slovenia / Financial sector in EU Accession Countries. – Frankfurt am Main: European Central Bank, 2002. – P. 217–228.
9. *Harms, Ph.* Explaining Liberalization Commitments in Financial Service Trade / Ph. Harms, A. Mattoo, L. Schuknecht. – Washington, DC: World Bank, 2003.

Надійшла до редколегії 14.01.11

їн світу у боротьбі з тіньовим сектором економіки та використання його в розробці рекомендацій щодо шляхів зменшення обсягів тіньової економіки в Україні.

Відповідно, *метою* даної статті є аналіз основних чинників, які викликають зростання тіньового сектора в Україні у період кризи, та визначити можливі шляхи його зменшення.

Аналіз іноземних та вітчизняних джерел дають підстави дійти висновку, що глобальна економічна криза у цілому призвела до збільшення обсягів тіньового сектора економіки у світі [1,5]. Так, за оцінкою *Ф.Шнейдера*, експерта Організації економічного співробітництва та розвитку, обсяги тіньової економіки в цілому у Європі оцінюються приблизно на рівні 20 %, а в Україні – на рівні 57 % від ВВП. При цьому краща ситуація у північних країнах: скандинавських (9–15 % від ВВП), Велико-

британії (10 %), Франції (16 %), Німеччині (14 %); середня – в Італії та Іспанії (25 %), Греції (30–35 %); та найскладніша – у колишніх соціалістичних країнах: у цілому в Східній Європі (Естонія, Латвія, Румунія, Болгарія та інші тіньовий сектор сягає 40 % [9].

Водночас порівняно з іншими країнами, масштаби тінізації економіки в Україні значно вищі. Така ситуація обумовлена негативними очікуваннями населення і товаровиробників в умовах тривалого періоду політичної невизначеності в країні, розвитком кризи на фінансових ринках та прискоренням інфляційних процесів в економіці України. Порівнюючи результати масштабів тінізації економіки в Україні у 2001–2009 рр., розрахованих за даними Міністерства економіки України [8], можна відзначити, що в цілому спостерігається зростання обсягів тіньової економіки (рис. 1).

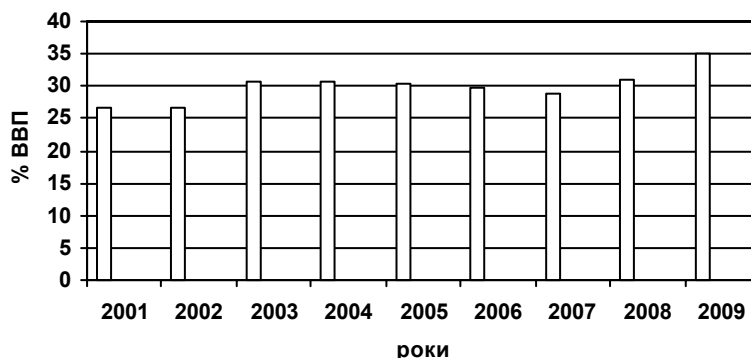

Рис 1. Динаміка розвитку тіньового сектору економіки України, % ВВП

Проте, офіційно наведені Міністерством економіки дані щодо рівня тіньової економіки у 2009 році на рівні 35 % виглядають дещо оптимістичними. Так, у зверненні до народу Президент Віктор Янукович зазначає, що "Теневая экономика... достигает по объему почти половину внутреннего валового продукта", – заявив президент. "Ни один экономист, даже гений, не может дать ясный прогноз или предложить расчеты государственного бюджета, если в его стране такой уровень "тени", – сказал він. "Этот рыночный кентавр дискредитирует Украину в глазах мировых инвесторов, фактически изолирует от глобальных инновационных процессов, консервирует сырьевую экономическую модель развития", – зазначив Янукович [4].

Структура тіньової економіки – це складний механізм, який є дуже чутливим до впливу різних факторів. Причини, що викликають появу такого явища, як тіньова економіка, особливо в кризових умовах, є досить різноманітними. Можна зробити висновок, що розширення її масштабів, насамперед, пов'язано з економічними, соціальними, правовими та державними чинниками.

Серед основних чинників, що зумовлюють розширення масштабів тіньової економіки в Україні слід відзначити:

1. Економічні фактори:

- ✓ криза фінансової системи – спонукала відтік коштів з банківської системи та мультиплікативний негативний вплив на більшість галузей економіки;
- ✓ занадто високий рівень податків, значна кількість та складний механізм розрахунку податків створюють об'єктивні умови існування тіньової економіки, надлишковий податковий тиск, який перечить інтересам та можливостям переважної кількості фізичних та юридичних осіб, які діють у межах законодавчого поля України;
- ✓ встановлення пільгових умов функціонування окремим суб'єктам господарювання – руйнування виробничо-

стимулюючої кредитно-фінансової політики, а в наслідок відсутність інвестиційної альтернативи тіньовим капіталам;

- ✓ прагнення підприємців одержати надприбутки – відсутність у підприємців психології ведення бізнесу, неготовність працювати на довгострокову перспективу, показники рентабельності традиційно переважають над такими показниками, як доля ринку, ступінь задоволення споживачів тощо;

- ✓ взаємозв'язок бізнесу з кримінальними структурами – зростання кількості кримінальних структур, безкарність їх діяльності, пасивна згода держави на кримінальне накопичення капіталу, легалізація кримінальних авторитетів, в тому числі – в суспільно-політичному житті і як наслідок, інтеграція організованої злочинності з суб'єктами економічної діяльності.

2. Соціальні фактори:

- ✓ низький рівень життя населення – понад 33 % населення мають доходи нижче прожиткового рівня, 10 % населення мають доходи в 2 рази нижче прожиткового мінімуму. Така ситуація робить значну частину населення потенційним джерелом "трудових ресурсів" кримінальної сфери;
- ✓ високий рівень безробіття та орієнтація частини населення на те, щоб отримати дохід будь-яким способом;
- ✓ нерівномірний розподіл валового внутрішнього продукту.

3. Правові фактори:

- ✓ слабе забезпечення правоохоронних структур необхідними матеріально технічними ресурсами;
- ✓ низький рівень правового пізнання та правової культури населення – відсутність стабільного і збалансованого законодавства, яке б чітко регламентувало економічну діяльність, здійснювало б сприяння реалізації суспільно-корисної підприємницької ініціативи і подолання правового нігілізму влади та населення;
- ✓ слабка підготовка робітників правоохоронних закладів до діяльності в нових економічних умовах – неа-

декватність форм та методів діяльності правоохоронних органів в зв'язку з якісними змінами в тіньовій економіці, безпосередньо в економічній злочинності;

- ✓ необмежене нормативно-правове поле у державному законодавстві та значна кількість механізмів здійснення тіньових операцій;

- ✓ відсутність чіткої межі між офіційною та тіньовою діяльностями.

4. Державні фактори:

- ✓ корумпованість державних служб різноманітних владних структур, контрольних служб: податкової, санітарно-епідеміологічного контролю, пожежної безпеки тощо, і як наслідок, корупція;

- ✓ умови, що дають змогу використовувати державне майно та майно організаційних структур заради одержання неофіційного приватного доходу державними чиновниками та управлінцями;

- ✓ можливість лобіювання власних інтересів суб'єктами господарювання у державних інстанціях через залучення фірмами до свого штату у вигляді "консультантів" посадових осіб вищих та найвищих рангів – недосконалість законодавства та інших факторів дозволяють посадовим особам використовувати службові повноваження з корисною метою, створюючи сприятливі умови для зловживань з фінансовими, енергетичними та сировинними ресурсами.

Тіньова економіка породжує низку наслідків, які негативно впливають на економіку в цілому. Серед них варто зазначити скорочення бази оподаткування, і, як наслідок, ріст податкового пресу на легальний сектор економіки; зниження конкурентоспроможності легальної економіки, що підштовхує інші економічні структури до тіньової економічної діяльності; посилення ресурсного забезпечення корупції, що призводить до зростання її масштабів; неконтрольовані крупні фінансові ресурси дозволяють впливати на державну політику, ЗМІ, виборчі компанії різного рівня, що також сприяє поширенню корупції; відбувається перерозподіл національного доходу на користь певної елітної групи, обумовлене корупцією та контролем кримінальних груп над тіньовою економікою; відбувається відтік капіталу за кордон; розширюється неконтрольована торгівля низькоякісними товарами, небезпечними для споживачів.

Аналізуючи вищезазначені причини, слід особливу увагу приділити високому рівню оподаткування, а відповідно ухилення від оподаткування, яке проявляється у:

- ✓ свідомому зниженні у звітності суми заробітної плати, яка фактично виплачена – в цілому, зарплата підприємницьких структур, яка відображається у бухгалтерському обліку, складає не більше 30 % від фактично виплаченої;

- ✓ приховування виручки – впровадження касових апаратів ускладнило, але не ліквідувало можливості приховування виручки від реалізації товару. Згідно експертних оцінок в магазинах, де встановлені касові апарати, не враховують більше 20 % виручки;

- ✓ зниження сум прибутку від експортно-імпорتنих операцій – при імпорті практикується використання проміжної офшорної фірми, яка купує товар у зарубіжного виробника і потім постачає його українському партнеру. Залежно від виду товару його ціна на цій операції падає від 20 % до 60 %. Аналогічний метод використовується при експортних операціях для приховування різниці між цінами на продукцію на внутрішньому та міжнародному ринках;

- ✓ нелегальному вивезенні за кордон капіталу, перш за все у формі доходів від діяльності спільних підприємств. Нелегальні обсяги вивезення прибутку спільних підприємств здійснюються шляхом застосування систе-

ми трансфертів, роялті тощо. В установчих документах багатьох спільних підприємств міститься положення про проведення розрахунків зі своїми зарубіжними партнерами по "трансфертним", "прейскурантним", "спеціальним" цінам. Невідповідність світовим цінам на аналогічну продукцію досягає в окремих випадках 40-50 %;

- ✓ бартерних операціях – повинні здійснюватись на базі еквівалента вартості товарів, які обмінюються;

- ✓ безприбуткових операціях – використовується множина способів штучного завищення витрат для приховування отриманого прибутку;

- ✓ прострочених заборгованостях або безнадійних боргах. По змові з керівником державних підприємств створюються так звані "фірми-хлопушки" – тобто дрібні приватні підприємства з обмеженою відповідальністю, які реєструються на осіб з фальшивими документами. На такі фірми переводиться значна сума грошей в якості передплати за виконання певних робіт, які переводяться в готівку і привласнюються. Через три місяці фірма закривається;

- ✓ підпільні каси позики. Отримання кредитів в банку пов'язано переважно з труднощами та високими ставками оподаткування. Існують певні фірми, які спеціалізуються на наданні кредитів, не фіксованих в звітності;

- ✓ неприховане ухилення від сплати податків – поширене як ухилення від сплати податків, так і спотворення в бухгалтерських документах результатів діяльності суб'єктів господарювання [2].

Експансія тіньових економічних відносин є в першу чергу результатом руйнування минулої державності, що призвело до розриву традиційних зв'язків між окремими підприємствами і цілими територіями. Не останню роль в криміналізації господарської діяльності України відіграє і значне послаблення з економічними злочинами, які оправдовуються тезою про необхідність використання капіталів тіньової економіки як ресурсної бази економічних реформ. Поряд з цим, вагомий вплив на активізацію тіньової економіки має механізм аллокації ресурсів та влади. В сучасній українській соціально-економічній та політичній реальності механізми локального корпоративного регулювання відіграють вирішальну роль.

Суть нового механізму аллокації ресурсів зводиться до того, що окремі інститути економічної системи, використовуючи певні переваги свого положення (високий рівень концентрації виробництва та капіталу, корпоративна влада тощо), отримують можливість свідомого (хоча в локальних, обмежених масштабах) впливу на параметри виробництва постачальників та споживачів, ринку, соціального життя тощо.

Прояв такого механізму в перехідній економіці породжує появу диспропорцій в господарській структурі, динаміку цін, фінансах тощо. Як наслідок, національна економіка перетворюється в поле неекономічного суперництва корпоративно-бюрократичних структур, в сферу зіткнення їх владних впливів. Серед найбільш серйозних наслідків функціонування корпоративних механізмів аллокації ресурсів можна відмітити дивергенцію країни на сильно та слабо корпоративізовані "сектори". У першому з них сконцентровані підприємства-монополісти за технологічним, ринковим та інституційним критерієм; підприємства, що володіють ліквідними ресурсами; корпоративно-бюрократична влада. До цього сектору відноситься ПЕК, фінансові установи, промисловість, орієнтована на експорт, які мають надприбутки, більш ніж світовий норматив для даної галузі.

Інший, немонополізований сектор, навпаки відчуває дефіцит ресурсів, управління, технологій. До нього відносять сферу відтворення робочої сили, виробництва споживчих товарів, переважна частина сільського господарства.

На практиці спостерігається стійка відмінність (перекіс) в цінах, фінансуванні, кредитуванні на користь першого "сектору", при цьому причиною такого явища не лише монополізм, але, й дисбаланс в розподілі корпоративної та державної влади, який створює інституційну "перевагу першого "сектора" над другим".

Саме "різниця потенціалів", яка утворюється в наслідок дивергенції економіки двох "секторів", стає в сучасних умовах основним джерелом, яке породжує тіньові структури та відносини. До безпосередніх наслідків поляризації українського економічного простору, яке породжує сприятливе підґрунтя для розвитку тіньової економіки, варто віднести:

- ✓ виділення зони виникнення надприбутків;
- ✓ утворення на цій основі бази формування корпоративно-бюрократичних структур, неекономічне суперництво, яке підміняє собою механізм державного управління;

- ✓ поділ суспільства на дві нерівні частини – зайнятих у привілейованому, сильно корпоративізованому "секторі", і працюючих в регресивному не монополізованому "секторі" економіки.

Незважаючи на значні зусилля з боку влади у боротьбі з тіньовим сектором економіки в Україні [3; 6; 7], що спрямовані на детінізацію економіки та протидію корупції з метою подолання кризових явищ в економіці та соціальній сфері, рівень тіньового сектора, порівняно з іншими країнами, залишається ще значно високим. Чи-

УДК 334.758

А. Галькевич, асп.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ПРОЦЕСІВ ПРИДБАННЯ ТА ОБ'ЄДНАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ДЛЯ ПОТРЕБ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

У статті проаналізовано визначення категорії "контроль" з позицій законодавства України та зарубіжних країн, а також розглянуто точки зору вітчизняних та іноземних науковців стосовно даного поняття. Надано класифікацію контролю за різними ознаками та зазначено основні проблеми та недоліки, пов'язані із визначенням поняття та меж контролю.

Ключові слова: відносини контролю, вирішальний вплив, значний вплив, контрольний пакет акцій, види та межі контролю.

В статті проаналізовані определения категории "контроль" с позиций законодательства Украины и зарубежных стран, а также рассмотрены точки зрения отечественных и иностранных ученых относительно данного понятия. Предоставлена классификация контроля по различным признакам и указаны основные проблемы и недостатки, связанные с определением понятия и границ контроля.

Ключевые слова: отношения контроля, решающее влияние, значительное влияние, контрольный пакет акций, виды и пределы контроля.

The category "control" from the point of view of Ukrainian and foreign countries' legislation is analysed and different opinions regarding to this definition of Ukrainian and foreign scientists are provided in the article. The classification of control using different characteristics is represented and the main problems and shortcomings related to the definition of the meaning and terms of control are pointed.

Keywords: control, decisive influence, significant influence, controlling interest, types and terms of control.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В Україні все більшого розповсюдження набувають процеси придбання та об'єднання підприємств, в основі здійснення яких лежить встановлення відносин залежності, зокрема контролю. Складність інтеграційних процесів та їх розвиток спричиняють виникнення нових питань та проблем, пов'язаних із визначенням контролю, як в Україні, так і в світовій практиці, що викликає необхідність подальшого дослідження даного поняття. Важливим та суттєвим для практики здійснення процесів придбання та об'єднання підприємств, а також для їх відображення в бухгалтерському обліку та у фінансовій звітності є визначення умов та меж, які свідчать про набуття (придбання або одержання) та наявність відносин контролю.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми та особливості

сленні проблеми інституційного характеру так і не були вирішені, прийняті закони та законопроекти не виявилися ефективними. Існує певна плутанина в діях влади, що призводить до нестабільності законодавчої, виконавчої та судової систем.

Таким чином, вивчення економічних передумов існування тіньового сектору вітчизняної економіки дасть змогу спрямувати подальші розробки на пошук шляхів зменшення рівня тіньової економіки в країні.

1. *Базилевич В.* Методичні аспекти оцінки масштабів тіньової економіки / В. Базилевич, І. Мазур // Економіка України. – 2004. – № 8. – С. 36-44.
2. *Вороб'єв Е., Тимченко Б.* Теневая экономика в условиях системного кризиса // Экономика Украины. – 2008. – № 8.
3. Детенизація економіки – стратегічне завдання коаліційного Правительства // Стаття. – 2007. – 3 апреля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/publish/>
4. Звернення Президента до народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2010/06/3/5105099>.
5. *Мазур І.* Детінізація економіки України як пріоритет економічної безпеки України // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3(8). С. 76-83.
6. Нормативно-правові акти Національного банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Офіційні документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>.
8. Тенденції тіньової економіки в Україні (за 2008 рік) [Електронний ресурс] / Департамент макроекономіки. Відділ економічної безпеки та детінізації економіки. – 2009. – 10 жовтня. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=120799.
9. Теневой сектор в экономике Европы пошел на наступление [Електронний ресурс] // Новые Известия. – 2009. – 21 апреля. – Режим доступа: <http://www.novopol.ru/text66378.html>.

Надійшла до редколегії 14.01.11

визначення поняття та меж контролю розглядають як вітчизняні науковці: Кравчук В.В., Коссак В.М., Костюченко В.М., Онищенко В.В., Рябота В.В., Харитонов Є.О. та інші, так і зарубіжні, зокрема: Шиткіна І.С., Лаптев В.А., Гомцяні С.В., Грітанс Я.М., Калашніков Г.О., Роберт Браун, Брюс Паундер, Пітер Несволд, Вільям Дж. Гол, Стенлі Фостер Рід, Александра Рід Лажу, Джозеф М. Морріс, Паскаль Кьюрі та інші. Праці зазначених дослідників присвячені вивченню поняття контролю з юридичної та економічної точок зору.

Цілі статті. Метою дослідження є вивчення та аналіз різних точок зору стосовно категорії "контроль", встановлення умов та меж виникнення контролю, визначення співвідношення між поняттями "контроль" та "суттєвий вплив" з метою бухгалтерського обліку процесів придбання та об'єднання підприємств, виявлення недоліків регулювання питань контролю у законодавстві України.